

IRSTI 10.79.35  
UDC 343.148  
JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-48-53>

**БАКЫТ С.Б.,\*<sup>1</sup>**

З.Ф.М., маман.

\*e-mail: 23240798@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-2252-2710

**АЛАЕВА Г.Т.,<sup>1</sup>**

З.Ф.К., профессор.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

<sup>1</sup>әл-Фараби атындағы Қазақ

ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

## **ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ САРАПТАМА ҚОРЫТЫНДЫСЫНЫҢ ДӘЛЕЛ РЕТІНДЕ ЖАРАМДЫЛЫҒЫ МЕН ШЫНАЙЫЛЫҒЫ**

### **Андатпа**

Бұл мақала қылмыстық сот ісін жүргізу контекстіндегі сарапшы қорытындысының жол берілетіндігі мен анықтығын бағалау мәселесіне арналған. Сарапшының қорытындысы қылмыстық істердегі маңызды дәлел ретінде сот процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Алайда оның жарамдылығы мен сенімділігі сот шешімдерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл зерттеудің мақсаты қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде сарапшы қорытындысының жол берілуі мен анықтығына жан-жақты бағалау жүргізу болып табылады. Мақалада сарапшының біліктілігі, оның тәуелсіздігі, жұмыс әдіснамасы, сондай-ақ кәсіби нормалардың сақталуы мәселелерін қоса алғанда, сараптамалық қорытындылардың рұқсат етілуін бағалаудың негізгі аспектілері қарастырылады. Қорытындылардың объективтілігін қамтамасыз ету үшін сарапшыларды қатаң рәсімдеу мен қадағалаудың маңыздылығы атап өтіледі.

**Тірек сөздер:** қылмыстық сот ісін жүргізу, дәлелдемелер, дәлелдемелерге жол беру, сарапшының қорытындысы, сарапшы.

### **Кіріспе**

Қылмыстық процестің негізгі элементтерінің бірі – істің шындығын анықтауға және әділ сот төрелігін қамтамасыз етуге көмектесетін дәлелдемелерді пайдалану. Бұл ретте сарапшының қорытындысына ерекше назар аударылады, өйткені ол көбінесе сот үкімінің шешуші факторы болып табылады. Алайда тәжірибеде сараптамалық қорытындылардың дәлел ретінде жол берілуі мен сенімділігіне байланысты бірқатар мәселелер туындайды. Айыпталушының тағдыры соларға байланысты болуы мүмкін болғандықтан, ұсынылған сараптамалық деректердің сенімділігі мен объективтілігін бағалау өте маңызды.

Бұл мақалада қылмыстық іс жүргізуде сараптамалық қорытындыларды пайдаланумен байланысты негізгі мәселелер және олардың дәлел ретінде жол берілетіндігі мен сенімділігіне қойылатын талаптар қарастырылады. Біз сарапшылардың біліктілігіне, олардың бағалауларының объективтілігі мен бейтараптығына, сондай-ақ қорытындыларды дайындаудың әдіснамалық аспектілеріне қатысты құқықтық жүйе бұл мәселелерді қалай шешетінін талдаймыз.

Қылмыстық процесте сараптамалық қорытынды маңызды және ажырамас рөл атқарады. Сараптама – бұл арнайы білімді талап ететін мәселелер бойынша сарапшының пікірін білдіретін ғылыми-техникалық зерттеу жүргізу процесі.

## Материалдар мен әдістер

Зерттеуде қылмыстық істер бойынша сараптамалық қорытындылардың дәлел ретінде жол берілуі мен сенімділігін бағалауға мүмкіндік берген нормативтік актілер мен сот тәжірибесінің материалдары пайдаланылды. Әдіснама ретінде салыстырмалы құқықтық талдау, нақты істерді зерттеу және практикалық сарапшылармен сұхбат жүргізу қолданылды.

Сараптамалық қорытынды – бұл сарапшының қылмыстық істі жүргізуші тұлға немесе тараптар қойған мәселелер бойынша жазбаша түрде ұсынған мазмұны мен нәтижесі. Сараптамалық қорытындының істе пайда болуына негіз – сот сараптамасын тағайындау мен жүргізу болып табылады. Бұл арнайы білімді талап ететін мәселелер бойынша зерттеу жүргізу және қорытынды беру процесі, ғылым, техника, өнер немесе колөнер салаларында арнайы білім қажет болған жағдайда іске асырылады және бұл тәуелсіз іс жүргізу әрекеті болып саналады. Оны сот, судья, анықтау органы, тергеушінің немесе прокурордың қаулысы арқылы сарапшының алдына қойылады және істегі дәлелденуге жататын мән-жайларды анықтауға бағытталған. Сараптамалық қорытынды дәлелдеме ретінде – бұл материалдық объектілерді зерттеу нәтижесінде анықталған фактілік деректердің жиынтығы, сондай-ақ ғылым, техника немесе басқа арнайы білім салаларында білімі бар тұлға жүргізген қылмыстық істегі жиналған деректер [1].

## Негізгі ережелер

Сараптамалық қорытынды дәлелдеменің бір түрі ретінде мынадай сипаттамаларға ие:

- ♦ арнайы зерттеу нәтижесінде пайда болады;
- ♦ арнайы білімі бар тұлға (сарапшы) жүргізеді, онсыз зерттеу мүмкін емес;
- ♦ арнайы белгіленген іс жүргізу тәртібімен ресімделеді;
- ♦ істегі жиналған дәлелдемелерге сүйенеді және оларды зерттеудің бастау көзі әрі нысаны ретінде пайдаланады.

Сараптамалық қорытындыда сараптамалық зерттеу барысында анықталған нақты фактілер мен осы фактілерден туындайтын сарапшының тұжырымдары негізді мәнге ие. Сараптамалық қорытынды қылмыстық істе анықталған барлық қажетті фактілер жиынтығына негізделуі тиіс, бұл фактілер сараптамалық нысандарды зерттеу нәтижесінде де, істегі бар деректер негізінде де алынуы мүмкін [2].

Алайда сарапшының қорытындысы, кез келген дәлел секілді, оның құқықтық қасиеттерін ескере отырып бағаланады. Жинақталған дәлелдемелердің істің шынайылығын анықтаудағы ролін анықтау үшін дәлелдемелерді соттық зерттеу арқылы бағалаудың мақсатына сүйене отырып, Р.С. Белкин дәлелдемелердің ролін анықтаудың логикалық ойлау процесін ұсынады [3]. Дәлелдемелердің құқықтық қасиеттері – бұл олардың дәлел ретіндегі қолданылуын қамтамасыз ететін міндетті сипаттар; мұндай қасиеттер болмаған жағдайда, оларды дәлел ретінде қолдануға болмайды.

Дәлелдің рұқсат етілуі – бұл оның заңдылық, дәлел түрлері, мәліметтерді алу және бекіту тәсілдері тұрғысынан сенімділігін білдіреді. Көбінесе дәлелдемелердің дұрыстығын бағалау олардың тексерілуімен алмастырылады және олардың көздерін анықтаумен байланыстырылады. Сондықтан көптеген жағдайларда сараптамалық қорытындының дұрыстығын бағалау әдісі қолданылады, ол іс жүргізуге қатысушылардан ерекше интеллектуалдық күш-жігерді талап етпейді және құжаттың мазмұнында келтірілген мәліметтерді: сараптама мекемесі, сарапшы, сараптама өткізілген орны мен уақыты, зерттеу нысаны және т.б. тексерумен ғана шектеледі.

Алайда сенімділік ұғымының анықтамасына сүйене отырып, бұл қате көзқарасқа қарамастан, сараптамалық қорытындыны бағалау кезінде тексеруге жататын кейбір рұқсат беру талаптарын бөліп көрсетуге болады.

Дәлелдемелер оларды алуға құқығы бар тиісті тұлға арқылы алынуы тиіс. Іс бойынша сараптамалық қорытындының пайда болуына алып келетін сот сараптамасы «мемлекеттік сот сарапшылары мен арнайы білімі бар басқа тұлғалар» арқылы жүргізілуі мүмкін, бұл туралы тергеуші немесе судья шешім қабылдайды. А.Н. Гришин орынды атап өткендей: «Қазіргі кезде

сот сараптамаларының басым көпшілігі мемлекеттік сараптама мекемелерінің қызметкерлері – арнайы дайындықтан өткен және сертификатталған сарапшылар арқылы жүргізілетіндіктен, сенімділік тек ресми түрде бағаланады. Бірақ сараптамалық қорытындыны осылайша бағалау кезінде де сарапшының біліктілігін анықтау қажет, ал бұл сараптамалық қорытындының кіріспе бөлімінде қажетті мәліметтердің болмауына байланысты мүмкін болмай қалады» [4].

Мысалы, кейбір жағдайларда сараптаманы сарапшы емес, сараптама мекемесінің басқа мамандары жүргізген, ал оларға сараптама жүргізу тапсырылмаған, бірақ олар өз бетімен зерттеу нысандарын қарастырған. Сараптамалық қорытындының дұрыстығын осылайша бағалау – сарапшының қорытындысына деген сенімге негізделген, бірақ ол әдіс судың қателесуіне алып келуі мүмкін.

Дәлелдемелер заңда белгіленген дәлел түрлерінде болуы керек, ал кей жағдайларда белгілі бір нақты түрлерінде болуы тиіс. Сараптамалық қорытынды секілді дәлелдеме түрінің ерекшелігі – тек құжат ретінде сараптамалық қорытындыны ғана емес, сондай-ақ сарапшының жауабын да қолдануға мүмкіндік береді. Сарапшының жауабы – бұл оның қорытындысынан кейін оны нақтылау немесе түсіндіру мақсатында жүргізілген жауап алу кезінде айтқан мәліметтері.

### Нәтижелер мен талқылау

Сарапшының жауабы оның жазбаша қорытындысында келтірілген тұжырымдарға контекст пен тереңдік беру үшін қызмет етеді. Ол қолданылған әдістемені нақтылап, кейбір түсініксіз жайттарды ашып көрсетуі мүмкін, сондай-ақ сот пен тараптар қойған сұрақтарға жауап береді. Сарапшының дәлелі – жазбаша құжат түрінде де, ауызша жауап түрінде де – екі жақты рөл атқара отырып, алынған нәтижелердің жан-жақты түсінілуін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, мұндай дәлелдемелердің рұқсат етілуі көбіне оның өзектілігі мен сенімділігіне байланысты болады, бұл заңдық стандарттармен белгіленеді. Соттар, әдетте, сарапшының біліктілігін, қолданылған әдістердің ғылыми негізділігін және тұжырымдардың іс бойынша қолданылу мүмкіндігін бағалайды. Мұндай қатаң тексеріс сараптамалық дәлелдердің заң жүйесіндегі тұтастығын сақтауға және оның әділеттілікке шынайы үлес қосуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Бұған қоса, жазбаша қорытынды мен ауызша жауаптың өзара байланысы сарапшы дәлелдемесінің динамикалық сипатын көрсетеді. Бұл тек алынған нәтижелердің маңызын ғана емес, сонымен қатар сарапшының бұл нәтижелерді тиімді жеткізе алу қабілетінің де маңыздылығын көрсетеді. Мұндай коммуникация соттың түсінігін арттырып, саналы шешім қабылдауына ықпал етеді.

Осылайша, сарапшының жауабы – бұл дербес дәлел емес, сараптамалық қорытындыдан туындайтын екінші ретті дәлел. Сарапшыны сұрақ-жауапқа тартудың мәні – сарапшы зерттеу жүргізіп, қойылған сұрақтарға жауап бере отырып келіп жеткен қорытындыларында жатыр. Басқаша айтқанда, егер сарапшының жауабы тек жүргізілген сараптамаға байланысты алынатын болса, онда сарапшы жауап бермеген жағдайда да сот сараптамасы дәлел ретінде қабылданады [5].

Дәлелдемелер тергеу әрекеттерінің тәртібін сақтай отырып алынуы тиіс (сараптама тағайындау туралы қаулы шығару, күдікті, айыпталушы және оның қорғаушысына қаулымен танысу және хаттама жасау арқылы олардың құқықтарын түсіндіру). Қылмыстық іс жүргізу заңының нормалары күдіктіге, айыпталушыға және оның қорғаушысына сараптама тағайындау туралы қаулымен танысу құқығын қамтамасыз етеді және қылмыстық процесті жүзеге асыратын органдар мен лауазымды тұлғалар бұл қаулыны тапсырып, құқықтарын түсіндіруге міндетті. Құқық қорғау органдары сараптамалық қорытындының сенімділігіне баға берудегі әділетсіздіктерге жол бермеу үшін бұл ережелерді ұмытпауы керек.

Дәлелдемелерді алу кезінде тергеу әрекеттерінің барысы мен нәтижесін ресімдеуге қатысты барлық заң талаптары орындалуы тиіс.

Дәлелдемелердің рұқсат етілуі, ең алдымен, оның объектісіне қатысты болады, ал мазмұнына емес, өйткені мазмұн басқа қасиеттермен сипатталады. Бұл жерде мәселе дәлелдеменің мазмұнында емес, оны алудың тәсілі мен көзінде. Рұқсат етілу – бұл ең алдымен заңда нақты көрсетілген ресми ережелердің сақталуымен анықталады [6]. Алайда қазіргі заңнамада бұл

ережелер толық көрсетілмеген. Заңнама дәлелдемелердің рұқсат етілуін анықтайтын ережелерді барынша егжей-тегжейлі көрсетуге ұмтылуы тиіс, себебі бұл – формализациялауға қолжетімді сала. Процестік форма екі өзара байланысты міндетті шешуге бағытталған: алынған ақпараттың сенімділігін барынша арттыру және тұлғаның заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау.

Қойылған мақсаттарға жету үшін заңнамалық негіздер айқын белгіленіп, бірізді түрде қолданылуы қажет. Дәлелдемелерді жинауға байланысты процессуалдық ережелер тергеу әрекеттерінің ашықтығын және жеке құқықтарға құрметпен қарауды қамтамасыз етуі тиіс. Бұл сот процесінің заңдылығын арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, осы ережелерді формализациялау арқылы заң шығарушы органдар дәлелдемелердің рұқсат етілуіне қатысты түсініксіздікті азайта алады, себебі мұндай түсініксіздіктер жиі дау-дамайға себеп болады. Жақсы құрылымдалған құқықтық негіз дәлелдемелердің қандай түрлері рұқсат етілетінін ғана анықтап қоймай, оларды қалай жинап, рәсімдеу керектігін де нақты белгілейді. Мұндай анықтығы құқық қорғау органдары, заңгерлер және соттар үшін әділ және заңды процесті қамтамасыз етуге өте маңызды.

Бұған қоса, жеке құқықтарды қорғау мен құқық қорғау органдарының тиімді жұмысы арасында тепе-теңдікті сақтау қажет. Осы тепе-теңдікті қамтамасыз етуде процессуалдық кепілдіктер – мысалы, тергеу кезінде заңгерлік көмектің болуы немесе кейбір жағдайларда ордер талап етілуі – маңызды рөл атқарады. Мұндай кепілдіктер мәжбүрлеу немесе өкілеттіктерді асыра пайдалану тәуекелін азайтады, сонымен қатар азаматтардың құқықтық жүйеге деген сенімін нығайтады.

Қорытындылай келе, дәлелдемелердің рұқсат етілуіне қатысты ережелерді нақтылау тек ақпараттың сенімділігін арттырып қана қоймай, жеке құқықтарды қорғауды да күшейтеді, бұл өз кезегінде сот жүйесінің әділетті әрі тиімді болуына септігін тигізеді.

Сараптамалық қорытындыны сот дәлелі ретінде тану үшін сараптама рәсімінің процессуалдық талаптары қатаң сақталуы тиіс. Демократиялық негіздер мен азаматтық қоғам қалыптасуының күрделі кезеңінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін күшейту, сондай-ақ құқық қорғау органдарының барлық субъектілерінің қызмет сапасын арттыру талабы артып келеді. Бұл – сот сараптамаларының санының едәуір артуын және бұл қызмет түрінің үнемі дамып, жаңа зерттеу әдістерінің пайда болуы мен қолданыстағыларын жетілдіруімен түсіндіріледі.

## Қорытынды

Қылмыстық істер бойынша сараптамалық қорытындылардың рұқсат етілуі мен сенімділігі мәселесі – сот ісін әділ әрі тиімді жүргізуге әсер ететін басты аспектілердің бірі. Сарапшының қорытындылары тергеу және сот процесі барысында туындайтын күрделі мәселелерді түсіну үшін қажетті арнайы ақпаратты ұсына отырып, маңызды рөл атқарады. Алайда мұндай дәлелдерді қабылдау айқын құқықтық стандарттарға негізделуі тиіс. Бұл тек белгіленген нормаларға сәйкестікті емес, сонымен қатар алынған мәліметтердің сапасы мен сенімділігін де қамтамасыз етуі қажет.

Сараптамалық қорытындыларды алу және оларды сотқа ұсыну тәртібін нақты реттеу процеске қатысушылардың құқықтарын қорғау мен сот жүйесіне деген сенімділікті нығайтудың маңыздылығын көрсетеді. Сараптамаларға қатысты ережелерді формализациялауға бағытталған заңнамалық шаралар құқықтық олқылықтарды жойып, сенімсіз ақпаратты бұрмалау немесе дұрыс пайдаланбау қаупін азайтады.

Осылайша, әділетті сот төрелігіне қол жеткізу үшін сараптамалық қорытындыларды дәлел ретінде мойындаудың сенімділігі мен рұқсат етілуін қамтамасыз ететін тетіктерді дамыту және жетілдіру маңызды. Бұл қоғамның сот жүйесіне деген сенімін арттырып қана қоймай, жалпы құқық қорғау саласындағы жұмыстың сапасын да жақсартуға сеп болады.

Маңызды аспектілердің бірі – сараптамалық қорытындыларды сотта ұсыну процесінің ашықтығын қамтамасыз ету. Сарапшыларды тергеуге және олардың ауызша түсіндірмелерін тыңдауға мүмкіндік беру – судьялар мен процеске қатысушылардың қорытындыны дұрыс түсініп, әділ бағалауына ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл сот шешімдерінің негізділігін арттыратын сыни талдау мен пікір алмасуға жол ашады.

## ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Жогина Н.В., Карпец И.И. – М., 1967. – С. 301.
- 2 Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькин П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж, 1978. – С. 168.
- 3 Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. URL: <http://www.lawlibrary.ru/izdanie5767.html> (дата обращения: 10.10.2024)
- 4 Гришин А.В. Как правильно оценивать заключения эксперта по уголовному делу // Уголовный процесс. – 2011. – № 11. – С. 60–67.
- 5 Никуленко О.О. Оспаривание заключения эксперта по уголовному делу // Уголовный процесс. – 2015. – № 5. – С. 42–48.
- 6 Giverts P., Griber A., Kokin A.V. On the Criteria for Evaluating an Expert's Opinion and Forensic Methods by Participants in the Legal Proceedings // Theory and Practice of Forensic Science. 2022. No. 17(1). P. 27–37.

## REFERENCES

- 1 Teorija dokazatel'stv v sovetskom ugovolnom processe / Pod red. Zhogina N.V., Karpec I.I. M., 1967. P. 301. (In Russian).
- 2 Gorskiy G.F., Kokorev L.D., Jel'kind P.S. (1978) Problemy dokazatel'stv v sovetskom ugovolnom processe. Voronezh. P. 168. (In Russian).
- 3 Belkin R.S. Sobiranie, issledovanie i ochenka dokazatel'stv. URL: <http://www.lawlibrary.ru/izdanie5767.html> (data obrashheniya: 10.10.2024). (In Russian).
- 4 Grishin A.V. (2011) Kak pravil'no ocenivat' zakljuchenija jeksperta po ugovolnomu dela // Ugolovnyj process. No. 11. P. 60–67. (In Russian).
- 5 Nikulenko O.O. (2015) Osparivanie zakljuchenija jeksperta po ugovolnomu delu // Ugolovnyj process. No. 5. P. 42–48. (In Russian).
- 6 Giverts P., Griber A., Kokin A.V. (2022) On the Criteria for Evaluating an Expert's Opinion and Forensic Methods by Participants in the Legal Proceedings // Theory and Practice of Forensic Science. No. 17(1). P. 27–37. (In English).

**БАКЫТ С.Б.,\*<sup>1</sup>**

М.Ю.Н., специалист.

\*e-mail: [23240798@turan-edu.kz](mailto:23240798@turan-edu.kz)

ORCID ID: 0000-0002-2252-2710

**АЛАЕВА Г.Т.,<sup>1</sup>**

к.ю.н., профессор.

e-mail: [g.alayeva@turan-edu.kz](mailto:g.alayeva@turan-edu.kz)

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

<sup>1</sup>Казахский национальный  
университет им. аль-Фараби,  
г. Алматы, Казахстан

## ОЦЕНКА ДОПУСТИМОСТИ И ДОСТОВЕРНОСТИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ЭКСПЕРТА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

### Аннотация

Данная статья посвящена проблеме оценки допустимости и достоверности заключения эксперта в контексте уголовного судопроизводства. Заключение эксперта, как важное доказательство в уголовных делах, является неотъемлемой частью судебного процесса. Однако его допустимость и достоверность играют решающую роль в формировании судебных решений. Цель данного исследования заключается в проведении всесторонней оценки допустимости и достоверности заключения эксперта в рамках уголовного судопроизводства. В статье рассматриваются основные аспекты оценки допустимости экспертных заключений, включая вопро-

сы квалификации эксперта, его независимости, методологии работы, а также соблюдения профессиональных норм. Отмечается важность строгой процедуры и надзора за экспертами для обеспечения объективности заключений.

**Ключевые слова:** уголовное судопроизводство, доказательства, допустимость доказательств, заключение эксперта, эксперт.

**BAKYT S.B.,\*<sup>1</sup>**

m.l.s., specialist.

\*e-mail: 23240798@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-2252-2710

**ALAYEVA G.T.,<sup>1</sup>**

c.l.s., professor.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

<sup>1</sup>Kazakh National University named after al-Farabi,  
Almaty, Kazakhstan

## **EVALUATION OF THE ADMISSIBILITY AND RELIABILITY OF AN EXPERT OPINION IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

### **Abstract**

This article is devoted to the problem of assessing the admissibility and reliability of an expert's opinion in the context of criminal proceedings. The expert's opinion, as an important evidence in criminal cases, is an integral part of the judicial process. However, its admissibility and reliability play a crucial role in the formation of court decisions. The purpose of this study is to conduct a comprehensive assessment of the admissibility and reliability of the expert's opinion in criminal proceedings. The article discusses the main aspects of assessing the admissibility of expert opinions, including the issues of expert qualification, his independence, methodology of work, as well as compliance with professional standards. The importance of strict procedure and supervision of experts to ensure the objectivity of conclusions is noted.

**Key words:** criminal proceedings, evidence, admissibility of evidence, expert opinion, expert.